

МАТЕРИЈАЛИ

Александар АПОСТОЛОВ

НЕКОИ ПРОЈАВИ ВО СРПСКАТА ВОЈСКА НА МАКЕДОНСКИОТ ФРОНТ ВО ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА НАБЕЛЕЖАНИ ВО НЕОБЈАВЕНИ ДОКУМЕНТИ ОД ФРАНЦУСКИ ВОЕНИ ИЗВОРИ

Познато е дека по неуспешната „Дарданелска експедиција“ што ја презедоа Франција и Велика Британија во текот на Првата светска војна во 1915 година, дел од воените сили кои се враќаа од оваа експедиција се истоварија во солунското пристаниште и создадоа воена база.

Кога во средината на м. октомври 1915 година Бугарија влезе во војна на страната на Централните сили, по долината на Вардар се водеше жестока борба меѓу бугарската војска која навлезе во Вардарска Македонија и француските и англиските воени единици кои тргнуваа од својата база кај Солун за да ја обезбедат вардарската железничка линија што имаше огромна важност за врските помеѓу нив и српската војска. Кога овој обид не успеа и кога српската војска и влада мораа да се повлекуваат пред надмоќните нерпијатели, ним им беше затворен патот низ реката Вардар и тие беа принудени да се повлечат преку Албанија на грчка територија. Во 1916 година беше формиран Македонски (Солунски фронт) од француските, англиските и српските војски, за подоцна кон овие да се придружат уште италијански, доброволечки југословенски, руски и грчки војски. Наспротив на овие антантини војски се наоѓаа војските на Централните сили: бугарски, германски, австроунгарски и турски.

До пробивот на фронтот на Централните сили во м. септември 1918 година, војната беше речиси рововска. Само на двапати беа преземани иницијативи од страна на силите на Антантата да се пробие фронтот на противникот. Првпат тоа беше во есента 1916 година кога во ноември беше реокупирана Битола од страна на српските војски и втор пат во неуспешната пролетна офанзива што ја презедоа овие војски во 1917 година, а што заврши со неуспех.

Воено политичката положба на силите на Антантата била влошена во есента 1917 и во почетокот на 1918 година, додека

изгледите за успех на Централните сили раснеле сè до пролетта 1918 година. Во Фландрија британската војска водела офанзива без успех; на Источниот фронт руската војска трпи порази, а италијанската кај Кобарид (Капорето) доживува вистинска катастрофа¹⁾. „Мешањето на српските војници и доброволците требало да го поткрене борбениот дух во српската војска што токму кон крајот на 1917 година бил на најнизок степен“.²⁾

Во овие пресвртни години за светот, а посебно за земјите што војувале чинети се безуспешни обиди за сепаратен мир од поедини завојувани страни (Австроунгарија, Србија, Бугарија), токму заради неволите што ги носела војната на која не можело да ѝ се согледа крајот.

Во овие години има чести бунтови и масовни дезертирања особено од бугарската војска што војувала на Македонскиот фронт против силите на Антантата. Во француските воени архиви што се чуваат во замокот Венсен во Париз има илјади сослушувања на воени дезертери од бугарската војска. Причините за овие масовни пројави во бугарската војска главно се познати и од други извори и од објавената до сега литература. Тие се главно: долготрајната војна, недостиг на храна и облека, суровата дисциплина и влијанието на револуционерните вриења во Русија.

Во српската војска од другата страна на фронтот немало проблеми од материјална природа (исхрана, облека и друго), но и во неа имало незадоволници кои негодувале, се бунтувале, па и дезертирале, но во многу помал број отколку кај бугарската војска. Причините и поводите за овие пројави на српската војска биле многустрани. Главни причини, што понатаму ќе ги посочиме, за незадоволството на српската војска на Македонскиот фронт биле следниве: незаинтересираност (во почетокот) на силите од Антантата за Македонскиот фронт; неповолниот однос меѓу главниот командант на фронтот францускиот генерал Сарај и Штабот на Врховната команда на српската војска; незадоволство од политиката на Радикалната влада на чело со Никола Пашиќ и од регентот Александар, особено спрема припадниците на Организацијата „Обединување или смрт“ и од Солунскиот процес на припадници на ова организација во 1917 година; незадоволство и дезертирање од српската војска на Македонци од Битолскиот округ кои подлежат на воена об-

¹⁾ Драгослав Јанковиќ, Југословенско питање и Крфска декларација, Београд, 1976, стр. 315.

²⁾ Бојумил Храбак — Драгослав Јанковиќ, Србија 1918, Београд, 1978, стр. 130.

врска во српската војска; носталгијата за родната грутка и за блиските свои кои таму се наоѓале под окупација на непријателот. Оваа специфична положба во која единствено се наоѓа српската војска ја користи непријателот до максимум. Меѓу другото уфрла во српските ровови писма од домашните што се наоѓале под окупација што уште повеќе ја засилувале носталгијата кај адресантите.

Незадоволството кај политичките и воените врвови од српска страна доаѓаше одтаму што Франција и Англија не ја согледуваа стратегиската важност на Македонскиот фронт, па заради тоа беа готови (во документите тоа е видно) да го напуштат овој фронт бидејќи тој немал важност за англиските колонии, додека за Французите Западниот фронт имал првостепена воена важност. За овие земји Австроунгарија не претставувала главен непријател, па тие до последниот момент немале намера да ја разурнат оваа „скрпена монархија“. За Кралството Србија пак, за неговата физичка егзистенција, Австроунгарија била и останала опасност број еден во оваа војна. Србија сметала дека преку Македонскиот фронт војските на Антантата ќе можат најбрзо да навлезат во Средна Европа и да ја окупираат Австроунгарија, да ги прекинат нејзините врски со Бугарија и Турција и на тој начин да создадат услови за конечна победа во оваа војна. Затоа и Врховната команда на српската војска настојувала пред сојузниците за поинтензивна акција на овој фронт што тие во почетокот не прифаќале.

Врховната команда над антантините војски на Македонскиот фронт била доверена на француски генерали. На оваа должност уште во октомври 1915 година бил назначен генералот Сарај. По 27 месеци командување тој бил сменет на 10 декември 1917 година, а на негово место бил поставен генералот Гијома. Овој пак бил сменет во средината на јуни 1918 година од генералот Франше д'Епере под чија команда беше пробиен фронтот на Централните сили во месец септември 1918 година. Меѓу генералот Сарај и Гијома од една страна, и Врховната команда на српската војска имало чести недоразбирања во однос на концепцијата на организираност на секторот на фронтот што го држела Втората српска армија, како и за важноста на фронтот како целина и за интензитетот на борбите на тој фронт.³⁾

Претполагаме, меѓу другото, дека како последица на овие недоразбирања, а на инсистирање на српските политички и воени кругови дошло до сменување на генералите Сарај и Гијома, но и до сменување на началникот на Штабот на Врховната команда на српската војска ген. Петар Бојовиќ, со војводата Живоин Мишиќ.⁴⁾

³⁾ Архив на Македонија, микрофилм 2172.

⁴⁾ Б. Храбак — Д. Јанковиќ, цит. дело, стр. 123.

Постоело и недоразбирање меѓу овие фактори и по однос на македонското прашање. „Македонското прашање не се покренувало официјално меѓу српската и сојузничките влади; се сметало како тоа да не постои. Меѓутоа, извесни кругови, особено во Франција, сепак ова прашање одвреме навреме го покренувале. Во пролетта 1917 година оживеле во Франција, во извесни кругови на интелегенцијата, концепции за автономна Македонија, во склопот на ново регулирање на односите во Европа. Српскиот пратеник во Париз, Весник, го известил на 1. IV/31. III — Пашиќ дека, спрема извесни уверувања, „приврзаниците на таквите стремежи има приличен број во штабот на Сарај.“⁵⁾ „... Изгледа, дека Французите и Англичаните преку овој долг контакт со македонското население (на фронтот и во Грција. — А. А.) не само што не го измениле својот поранешен став туку, напротив, станале поуверени дека има малку Срби во Македонија.“⁶⁾ Понатаму, цитирајќи српски извори Д. Јанковиќ го пишува и ова: „Многубројни Словени од Битола, регрутирани во нашата војска побегнале од своите команди и се кријат низ Грција, а притоа им се жалат на Грците и на нашите сојузници дека избегале затоа што не се Срби.“⁷⁾

Борбите меѓу Радикалната и другите српски политички партии што во Скупштината во емиграција се воделе со голема жестина отколку во Земјата станале и тие една од причините за дезертирање на војници од српската војска. „Агитаторите на политичките партии во опозиција ја прикажувале надворешната и внатрешната политичка ситуација дотаму тешка и безнадежна што кај војниците предизвикале впечаток и заклучок дека нивната натамошна борба е бесцелна.“⁸⁾ На друго место за ова го читаме следново: „... Суровата пресметка на регентот Александар и Радикалската влада на Никола Пашиќ со нивните политички противници во познатиот Солунски процес со водачите на Организацијата „Обединување или смрт“ била пречекана со голема загриженост.“⁹⁾

Носталгијата за своите блиски за која се зборува и во документите била важна психичка компонента војниците, да ја осудуваат војната, да присакуваат што поскоро да заврши, а бидејќи таа продолжувала и натаму, тогаш некои војници се бунтувале па и дезертирале од своите единици. „... Животот во рововите што на српскиот сектор се протегале вдолж високите планински сртови на 40 до 350 метри пред пушчените цевки на противникот, беше, речиси, несносен. Војниците од обете страни ги зафатала беше голема депресија, бидејќи меѓу нив сè повеќе

5) Д. Јанковиќ, цит. дело, стр. 102.

6) Пак таму, стр. 104.

7) Пак таму, стр. 103.

8) Б. Храбак — Д. Јанковиќ, цит. дело, стр. 50.

9) Петар Опачиќ, Солунски фронт-Зејтинлик, Београд, 1978, стр. 78.

преовладувало мислење за залудните огромни крварења без крај...“: Па дури и „кај француските единици во два полка дошло до колективно откажување на послушност“.¹⁰⁾

„Кај српските единици исто така беше настапила изнемоштеност заради непрекинавиот престој на бојните позиции, речиси без смена и одмор. За тоа придонеле постојаниот копнеж за дома, интензивната пропаганда на непријателот за беспесните борби, големите загуби што во 1917 година изнесуваа 156 офицери и 4.056 подофицери и војници исфрлени од стројот. Загинатите офицери и војници не можеле да бидат погребани во својата земја туку во туѓина... На неколку стотини метри зад рововите... Наоѓајќи се меѓу гробовите... и непријателот кој секојдневно ги повикува да се предадат и слободно да си одат дома, природно е дека патилата на српските војници биле огромни. На моралот на српската војска особено неповолно влијаеле и вестите за крвавото задушнување на Топличкото востание...“¹¹⁾

Сигурно е дека и активноста на српските социјалисти што во српската војска ги имало околу 200 придонеле за антивоеното расположение на српскиот војник во тој период, бидејќи Српската социјалдемократска партија „не сметала дека Антантата ја води оваа војна за демократија и за правата на малите народи, туку за исти цели како и Централните сили“...“¹²⁾

Во ноември избувна социјалистичката револуција во Русија што внесе големо растројство во плановите на владите од двете завојувани страни, но на антантинскиот блок му донела и загуба на еден голем сојузник. заради истапувањето на Русија од војната.

Сите до тука наведени причини, а секако и други, влијаеле и кај српската војска да се пројават настани што се логични во она време и во приликите што го карактеризираат тој период. „Па и покрај сето тоа, како што пишува Опачиќ во цитираното дело, ниту во една српска единица не дошло до отворен бунт. Дезертери и оние што паднале во заробеништво или исчезнале во борбите на Солунскиот фронт, немало повеќе од 876 војници...“¹³⁾ Причини за малиот број на дезертери од српската војска секако е нивната добра снабденост во секој поглед, додека кај непријателот имало хроничен недостиг од секакви продукти и облека. Од друга страна, што е особено важно, српскиот војник се борел да ја ослободи својата окупирана татковина. Но дека имало пројави од секаков вид како последица на повеќе други причини што влијаеле врз духот

¹⁰⁾ Пак таму, стр. 78.

¹¹⁾ Пак таму, стр. 78—79.

¹²⁾ Б. Храбак Д. Јанковиќ, цит. дело, стр. 64—65.

¹³⁾ П. Опачиќ, цит. дело, стр. 80.

на војниците ќе ни посведочат и документите што тука ги приложуваме.

За овие настани буржоаската историска литература воопшто не спомнува. Во нашата југословенска литература по Втората светска војна парцијално се изнесени причините за пројавите во српската војска на Македонскиот фронт. Во овој свој прилог-превод на документи од францускиот воен архив во Париз, што е сместен во замокот Венсен, изнесени се повеќе причини за состојбата во српската војска и за пројавите што во неа се случувале. Документите ги пронајдов во 1977 година кога последен пат истражував во овој архив. Тие се микрофилмувани и се чуваат во Архивот на Македонија под сигнатура М. 2172. Документите што тука ги објавуваме копирани се на „ксерокс“ и се наоѓаат кај авторот на овој прилог. Тоа се извештаи од известувачката служба на француската армија која што е позната под називот „II биро“ и која била должна да води сметка за сè што се случува и во сопствената и во сојузничките војски на фронтот. Како што може да се прочита од приложените документи, II биро имало свои повереници и во српската војска, кои меѓу себе не се познавале и независно едни од други давале извештаи до своите претпоставени за сите состојби, појави и настани во српската војска и од теренот што бил под контрола на српската власт.

П Р И Л О Г

Командант на Суботско
192
Положбата на моралот кај Србите

26 јуни 1917.
Капетанот Ја Маш, шеф на
Баталјонот Полиер
Шеф на „биро...“

Команданте,

Имам чест да Ве известам дека на 23 јуни по новиот календар се случила околу шеесет дезертирања од војската на Фронтот на Голо Било.

Утредента, една поголема група од околу 200 души можеби, дезертира од фронтот меѓу Голо Било и Ветреник, кои се многу близу едно до друго, во местото наречено Склинница. Најверојатно, англиската артилерија што се наоѓа на позиција близу до Бахово, пукаше на нив.

Една група од 300 мажи која помина на страната на непријателот на 17 јуни, кај фронтот на Миловаштица, и за кое порано Ви пратив известување под бр. 189 од 21 јуни, успеа да стаса до бугарските линии преку Зборско.

Од друга, страна, на 15 јуни, војводата и командантот на II армија, отишол лично во Долни Пожар за да ги смири војниците кои одбиваа да излезат од рововите и да го предадат оружјето.

Од сите наши агенти, кои воопшто не се познаваат меѓу себе, ни доаѓаат очајни известувања за моралот на српските војници. Војниците отворено изјавуваат дека им е сè преку глава, и дека, ако војната не заврши до крајот на летото офицерите сами ќе продолжат да војуваат. Војниците мислат да се вратат во своите села кај своите семејства, не избирајќи начини како тоа ќе го прават, па дури доаѓа предвид и да се предадат на Бугарите. Бугарите, според она што редовно се слуша меѓу Србите, почнуваат со давање дозвола на секој дезертер за да помине 6 недели кај своите.²⁾

Се чини дека војниците до таја степен се незаинтересирани за воените операции, што може да се направат најразлични претпоставки, дури и такви дека еден напад од страна на Бугарите може да успее на едно место и да предизвика безглавно бегане на војската. Секако Ви е познато Команданте, колку е слаб фронтот и колку е слаба густината на одбраната. Знаете, исто така, дека на повеќето сектори од фронтот нема ровови, туку само засолништа на малите позиции. Една предвремена одбрана е прифатлива само со сигурни војници, што се чини дека веќе не е случај со српските.

Српските војници сметаат дека лесно ќе се спогодат со непријателите кај кои многу елементи им одговараат.

Што се однесува до офицерите, тие се поенергични. Меѓутоа, офицерите на француската артилерија од Пожар и Катунанц велат дека и српските офицери изгледаат многу депримирани и опседнати од мислата да се вратат дома. Офицерите од Шумадија, со кои се сретнав или ги бев запознал преку француските офицери-артилерци и ветеринари, сеуште добро се држат.

Но симпатиите кон Франција многу се згаснати. Се чувствува дури една вистинска противфранцуска пропаганда во Тимочката дивизија, од страна на капетанот Богољуб и наредникот Ѓорѓевиќ, стационирани во Гостолјуб.

Потпис: Ла Маш.

Командата на сојузничките војски
на Истокот — Генералштаб

2 Биро
9416/2

Тајно

15. април 1918.

СРПСКИОТ МОРАЛ

I НЕПРИЈАТЕЛОТ

Непријателот ги активира сите средства за да ја деморализира српската војска. Носталгијата, напуштеното семејство во татковината, претрпените несреќи и заморот од долготрајната војна, а подоцна престојот во рововите, разочарувањата во Русија, беа причина што ги наведе Србите да ги слушаат сугестиите од Бугарите.

Преку собраните прогласи, писмата добиени од дома читани со ненаситка, повикувањата за збратимување или дури за дезертирање, упатувани на Србинот во згоден час сторија да не се оглуши од тоа.

Прогласи

Од поодамна Бугарите испраќаат летоци во српските ровови или со минофрлачи или пак преку нивните стражи кои ноќе ги оставаат пред нивните ровови. За тоа се користат сите погодни прилики: нова година, рускиот мир, мирот со Романија. На 16/29 јануари 1918 година пред позицијата на Првата српска армија најден е еден повик придружен со вообичаени желби: „Српскиот војник си ја изврши својата задача; нека размислува за една друга неодложна задача, за судбината и за иднината на своите блиски, за својот татко, за својата жена, за своите деца. Русија се определи за мир; Франција и Англија решија да го напуштат Солун и да ги префрлат српските војски на Западниот фронт: српскиот херој ќе оди таму за да загине „за задоволството на американскиот и англискиот капитализам“; нека си се врати на своето огниште бидејќи собраното семејство за годишната Слава „го бара со насолзени очи онага кој треба да го храни, кој ќе го пресече традиционалниот колач“. Ваквите зборови не се без дејство на Србинот вовлечен во себе и чувствителен.

Пошта

Непријателот води сметка Србинот да добива пошта од дома.⁴⁾ Поштенските картички, заради долгото прогонство, им стануваат помилни, жените и децата им изгледаат загрижени, а дезертерите се спокојни меѓу нивните блиски.

Весници се поделени: на КРФ, Русите им разделија писма во кои пишува за радоста од примирјето или има написи од мирољубиви весници. Веќе има четири или пет месеци наваму Бугарите ги преместуваат вреќите со писма од линија на линија. Австријците ја одлеснуваат преписката со окупираните земји: преку Швајцарија, писмата испратени од Стара Србија патуваат 17 дена до Српскиот фронт. Меѓу рововите непријателите исто така разменуваат по некој збор.

Братимење

Германската главна команда раздели меѓу бугарските полкови помали воени единици односно баталјони од Австрија коишто зборуваат српски, специјално задолжени да одржуваат кај нивните југословенски браќа ваквата психоза на безделност и опуштеност што предизвикува дезертирање. Во оваа смисла бугарските дезертери ни дадоа уверливи докази. Во 32-от бугарски полк (на Ветерник) уште од септември 1917 година ваквата мисија им е доверена на 19 војници Хрвати; во истиот

период два австриски вода (Словенци) се наоѓаат во 30-тиот полк (на Доброполе); во ноември пак, еден комплетен баталјон е измешан во 5-тиот бугарски полк (на север од Сокол); во јануари 1918 година ние сметаме, исто така, дека има австриски Словени во 29-от и 24-от бугарски полкови (на Ветерник и на Преслап) задолжени за разговор со Србите.

Српскиот главен штаб уверува дека е одговорено со истрели од пушки на сите овие обиди од ваков карактер. Но учестаноста на спомнување на братимење во извештаите за дневните операции докажуваат барем на тоа дека оваа престрелка не е толку смртоносна за да им ја ускрати на Бугарите желбата за да ги повторуваат овие истапи. Од октомври 1917 година до денес овие контакти колку што се множат на позициите од Првата српска армија подеднакво се зголемени и на фронтот што го држи Втората српска армија. Се зборува дури и тоа дека некои српски војници биле привлечени во бугарските линии, каде им се давани инструкции, па потоа вратени во нивните единици. Веќе 4 месеци се известува дека слични пројави имало и во Дунавската дивизија во чиј состав има извесен број војници кои исто така имаат родители на австриска територија. Офицерите на оваа дивизија се австрофили. Осум или десет пати имало случаи на взаемно посетување меѓу двата фронта.

Дезертирања

Од таквото однесување до дезертирање има само еден чекор. Тој чекор веќе е направен и тоа повеќепати иако Српскиот генералштаб избегнува да ги шири вестите за овие настани. Понекогаш овие заминувања ја надминуваат границата на поединечни акти на незадоволници. Извештајот на францускиот офицер за врска при Српскиот генералштаб (од 24 јуни), 12 и 26 јули 1917 покажуваат најголем пораст на таквите случки кон крајот на минатата пролет: за 4 месеци околу илјада дезертери имало особено од Вардарската и Тимочката дивизија. Од тогаш до зимата настапува едно смирување. Меѓутоа, повторно има засилување во зимата од 1917—1918 година. Во декември 1917 година стотина дезертери имало од Вардарската дивизија (впрочем формирана во најголем дел од Македонци).

Во позадината на пример во Драгоманци, Острово, Вертекоп, чуварите на затворениците или работниците, не ја кријат намерата да искористат секоја згодна прилика за да претрчаат кај своите дома. Младите повеќе бегаат во странство особено во Италија, отколку да го прифатат регрутирањето. Во февруари 1918 година повеќе од 200 војници или цивили способни за војска ја напуштија воената зона, и тоа: кон Франција и Алжир 49 војници и 31 цивил способни за војска — вкупно 80; кон Италија 83 војници и 56 цивили — вкупно 139; кон Англија 2 војника.

Меѓутоа, ова масовно бегање на непокорници се однесуваше само на минимален дел од 120.000 српски војници. Сè на сè малцина од нив одат кај непријателот.

II СОЈУЗНИКОТ

Додека Бугаринот станува, или се чини дека е, сè помалку и помалку непријател, непријателството на Србинот се свртува кон неговиот другар, сојузникот Грк. Војникот не се бори (изгледа се мисли на грчкиот војник. — А.А.); офицерот или функционерот ја прикажува својата активност на сметка на работата на офицерот или функционерот од соседната армија.

Српската пропаганда во Грција

Српската влада *in partibus* (делумно) никогаш не ги намали своите апели кон Балканот. Во месец октомври 1916 г. окружниот началник на Битола Јовановиќ, разви во Лерин, на грчка територија, без оглед на гостопримството од страна на домаќинот, една активност на загреан пропагандист на уметноста. Во Воден — грчки град, српски заменици окружни началници, очекувајќи унапредување, го чекаат доаѓањето на своите војници. Српските учители им предаваат на своите ученици веронаука и бараат отворање на српски училишта во Лерин, Дреново, близу до Корча, па дури и во Поградец. Никој не зборува српски на оваа албанска граница освен бегалците од Морава и Вардар.

Карацова

Иако европската политика во Карацова е во согласност со балканската политика воопшто, таа не е помалку значајна и поради овој прозелитизам што ни војната не може да го ублажи.

Карацова (на турски — шарена долина) е висока долина во Могленска долина, претставува широка долина окружена со високи планини, Кајмакчалан, Ветреник, Преслап, Кожув, Дудица, многу богата со вода, благодарение на реките што се спуштаат од овој планински венец, многу богата со производство на пиперки и густо населена (46.000 жители) се наоѓа среде Турци, а околу неа во подножјето на планините, окружена е со „Македонци“ што Бугарите и Грците ги бараат за себе како свои, и со Куцовласи кои летото го поминуваат во гористите планини, а зимата во степските рамнини. Карацова е доделена на Грција со Букурешкиот договор-окупирана заради чисто воени причини од Втората српска армија.

Посрбување во Карацова

Од јули 1916 година грчките претседатели на градовите се сменети; личните податоци на граѓаните се изменувани според балканската мода, такашто еден „Николаидес“ лесно станува некој „Николаевиќ“. Откако во летото 1917 година Србите ставаат рака на црквите, почнаа да служат на свој јазик, крштеваат и венчаваат според своите обичаи. Грците кои сакаат да го преземат десетокот се пречекуваат со ласте-

гарки, бркани од селата (од Севрена во септември 1917, од Трезина, во октомври 1917), од самите селани, на кои српските офицери им гарантираат заштита. Меѓутоа, со посредство на една непристрасна комисија (во март 1918, во Трезина) окупаторите дозволиле да се собере десетокот. Мобилизацијата има еднаков успех како и данокот: во јануари минатата година шефот на Штабот на Втората српска армија одбива да прати зајакнување на грчките жандари, позволува да се одржат во Трезина феминистички манифестации против војната, тајно ги куражи прекршителите да се декларираат како Срби. Од 1835 лица способни за војска, само 35 беа собрани.

Овој крај е изложен на постојани малтретирања за кои грчката администрација не води грижа: самоволни затворања на луѓето што претставуваат извори за збогатување (аферата Јован Алекси и Димитри Георги, Садик Хоџа, Вели Реџеп, Хафуз муктар, од Трстеник, Хаџи Хасан итн., итн.). Има редовни силувања на девојки и жени (аферите Мехмед Веис, бег од Капињани, Тина Митре, Маријанти, учителка од Трезина, Марија Георгиева, од Суботско), мачења и одземање на имоти, кражби со употреба на оружје (аферата Велимир Лаховиќ, Мице Јанере, Киканас, Атанас, Колјо, Тапо Димо, Мите Петров), одмазда против предавници (аферата Паскал Економидес, претседател на Суботско). Досијата на Бирото за безбедност (секако француското II биро. — А.А.), исполнети се со жалби против српските офицери и војници, кои, покрај сè, остануваат неказнети. Без сомнение, сите овие постапки не ги надминуваат вообичаените методи на балканската политика. Но тие ниту малку не придонесуваат во кревањето авторитетот на Антантата во Македонија.

Господинот:

Балканците особено се загрижени за реколтата на спорните територии по војната. Било кој каде и да се запре и да се крене шатор тој сее идни војници и сегашни функционери. Овие функционери и „господиновци“ ги има премногу во позадината. Се жалат дека животот им е тежок, се издржуваат сами, се здобиваат со положаи (добри работни места) и пари, ги псујат грчките конкуренти, и ги сметаат за злодејни Французите кои се скандализирани од сево ова.

Нотите Вилсон и Лојд Џорџ

Мрзливите „господиновци“ се зборлести, политиканти па дури и завереници. Од тој тип луѓе „Црната рака“ регрутира најмногу свои приврзаници. Гостилниците стануваат клубови. Во нив остро и сурово се дискутираше за нотите на владите од Антантата во зимата 1918: Говорот на Лојд Џорџ од 5-I пораката од Вилсон, од 8-I кои ја напуштаат идејата за распарчување на Австрија, ги поколебнуваат амбициите на Србите за создавање пиемонт за Југословените. Не се крие разочару-

вањето во Генералштабот. Сојузниците се обвинуваат затоа што ја оставиле Србија, а по едно чудно сменување на улогите, за кои наивноста и гордоста на балканците сведочат во низа примери, дека Франција испаѓа виновна за продолжувањето на војната.

Франција:

„Господинот“, кој многу често е образован во Германија никогаш немал особени симпатии кон Франција. Архивот на француската Источна армија, која тукучшто ѝ ја предаде Битола на Србија, е преполн од сведоштва за спротивставувањето од страна на српските функционери на најполезните мерки преземани за цегокупната армија на Сојузниците. Франција ја има улогата на главнокомандувач; таа е нагрбена со непријатната задача да ги обединува балканските сојузници во добри односи, кои инаку не се сакаат; таа го обезбедува снабдувањето со храна на Србите и го спречува прекумерното трошење храна, таа ѝ наметнува на армијата граници за кои армијата не била подготвена, ниту со дисциплината, ниту преку водените агитации. Ни префрлуваат и за продолжувањето на војната. Старите офицери сеуште ни се наклонети, младите пак, напротив, како и функционерите кои ги истакнуваат романските неуспеси, предностите што ги имале од Турција, а по мирот во Брест (од 3 март) едвај ја задржуваат својата антипатија: француските болничарки мораа да ја напуштат својата работа (на пр. од стационарот на реконвалесцентите од Воден), за да протестираат против непријателските разговори преку денот. Разни извештаи сведочат за слично расположение меѓу српските колонии на Крф, во Швајцарија и во Јужна Франција.

Од француски јазик превела д-р Љубица Калајлиева — доцент на Филолошкиот факултет во Скопје.